

Araştırma Makalesi/ Research Article

Rumeli İdari Teşkilatında Vılçitrın Sancağı (1455-1600)

Rahman Şahin*

(ORCID: 0000-0002-2720-8958)

Makale Gönderim Tarihi

23.08.2022

Makale Kabul Tarihi

23.12.2022

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Şahin, R., "Rumeli İdari Teşkilatında Vılçitrın Sancağı (1455-1600)", *Journal of International Eastern European Studies/Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 4/2 (Aralık 2022), 380-392.

APA: Şahin, R. (2022). Rumeli İdari Teşkilatında Vılçitrın Sancağı (1455-1600). *Journal of International Eastern European Studies/Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 4(2) (Aralık 2022): 380-392.

Öz

Rumeli topraklarında önemli bir konuma sahip olan Vılçitrın Sancağı Orta Balkanlarda, Kosova düzlüklerinin kuzeyinde yer almıştır. Bölge kuzeyden Alacahisar, batıdan Hersek ve İpek, güneyden Prizren ve Üsküp, doğudan ise Paşa Sancağı ile çevrilidir. XVI. yüzyılda Vılçitrın Sancağı'nın bulunduğu bölgede bugün kuzeyden güneye Mitroviça, Vılçitrın, Priştine, Yanova, Dardane (Kamaniçe), Gilan ve Ferizay şehirleri bulunmaktadır. Bu alan kuzeyde Rogozne ve Kopaonik dağları ile güneyde Zhar ve Karadak dağları ile çevrilidir. Bölge tarih boyunca Doğu Roma İmparatorluğu, Bulgar ve Sırp krallıkları egemenliği altında kaldıktan sonra Osmanlı egemenliğine geçmiştir. 1389 Kosova Savaşı ile başlayan geçiş süreci yaşanan siyasi gelişmeler sonucu oldukça uzun sürmüş ve 1455 yılında Fatih Sultan Mehmed'in II. Sırp seferi ile nihayete ermiştir. Bu makalede Vılçitrın Sancağı'nın fethinden ve Rumeli idari teşkilatı içerisinde Vılçitrın Sancağı'nın yerinden bahsedilecektir.

* Dr. Arş. Gör., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye,
rahmanahin@gmail.com.

PhD. Res. Assist., Erciyes University, Faculty of Letters, Department of History, Türkiye.

Anahtar Kelimeler: Rumeli, Kosova, Taşra Teşkilatı, Beylerbeylik, Vilçitrin.

The Sanjak of Vilçitrin in the Administrative Organization of Rumelia (1455-1600)

The Sanjak of Vilçitrin, which had an important position on the territory of Rumelia, was in the Central Balkans, north of the Kosovo plains. The region is bordered on the north by Alacahisar, on the west by Herzegovina and İpek, on the south by Prizren and Skopje, and on the east by Paşa Sanjak. In the region, where the Sanjak of Vilçitrin was in the XVI. Century, today, there are the cities of Mitroviça, Vilçitrin, Pristina, Yanova, Dardane (Kamaniçe), Gilan and Ferizay from the north to the south. This area is surrounded by Rogozne and Kopaonik mountains to the north and Zhar and Karadak Mountains to the south. Throughout history, the region was taken under the domination of the Eastern Roman Empire, the Bulgarian and Serbian kingdoms, and then, the Ottoman rule. The transition process that started with the Kosovo War of 1389 took a long time as a result of the political developments and ended in 1455 with the II. Serbia campaign of Sultan Mehmed the Conqueror. In this article, the conquest of Vilçitrin region and its place in the administrative organization of Rumelia are mentioned.

Keywords: Rumeli, Kosovo, Provincial Organization, Governorate General, Vilçitrin.

Giriş

Batı Anadolu topraklarını kendilerine yurt edinen Aydınoğulları, Saruhanogulları ve Karesi beyleri XIV. yüzyıl başlarından itibaren donanmaları ile Ege Denizi'ni geçerek Balkanlar'a akınlar gerçekleştirdi. Bu suretle başlayan akınlar özellikle Aydınoğlu Umur Bey'in vefatından sonra Osmanlılara geçti. Bizans İmparatorluğu'nda cereyan eden iç savaşlarda Kantakuzenos'un yanında yer alan Osmanlılar Rumeli'de yerleşmeye başladı¹. Gelibolu'da devletin esas kuvvetlerinin başkumandanı sıfatıyla beylerbeyi konumunda olan Süleyman Paşa uçlar tesis ederek Balkan fetihlerini başlattı. Süleyman Paşa'nın vefatından sonra babası Orhan Bey'e vekâleten 1357-1362 yıllarında Rumeli'de fetih hareketlerini devam ettiren Şehzade Murad 1361'de

¹ Halil İnalçık, "Rumeli", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2008, C. 35, s. 232.

Edirne'yi fethetti². Orhan Gazi'nin 1362'de ölmesi ve Şehzade Murad'ın Bursa'ya gelmesi üzerine Rumeli'deki kuvvetlerin idaresi "beylerbeyi" sıfatıyla Lala Şahin Paşa'ya verildi³. Fetihle birlikte Edirne ilk beylerbeyi merkezi olmuştur⁴. Yaşanan bu olaylar neticesinde teşekkül eden Rumeli beylerbeyliği Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkışı ve gelişmesi ile paralel bir seyir izlemiştir⁵. Bu doğrultuda Rumeli Beylerbeyliği Osmanlı Devleti'nin ilk beylerbeyliğidir ve mevki bakımından diğer beylerbeyliklerin önünde bulunmaktadır⁶. Bazı veziriazamların sadarete ilaveten Rumeli beylerbeyliğini üstlendikleri de vakidir. Örneğin Fatih Sultan Mehmed'in veziriazamı Mahmud Paşa ile Kanuni Sultan Süleyman'ın veziriazamı İbrahim Paşa aynı zamanda Rumeli Beylerbeyliği'ni de uhdesinde bulundurmıştır.

XV. yüzyılda Balkanlar'da fethedilen bütün yerler idari olarak Rumeli Beylerbeyliği'ne tabi idi. Bu bağlamda 1475'te Osmanlı egemenliği altındaki Rumeli toprakları şu sancaklardan ibaretti: İstanbul, Gelibolu, Edirne, Niğbolu ve Zagorya, Vidin, Sofya, Sırbıya (Laz-ili), Sırbıya (Despot-ili), Vardar, Üsküp, Arnavut-ili (İskender Bey'e ait), Arnavut-ili (Araniti'ye ait), Bosna (Krala ait), Bosna (Stefan'a ait), Yunanistan (üç sancak), Mora, Manastır⁷. XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde ise Rumeli

² Mehmet İnbaşı, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, Siyer Yayınları, 2018, C. 12, s. 56.

³ Abdulkadir Özcan, "Lala Şahin Paşa", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2003, C. 27, s. 77. Lala Şahin Paşa'ya verilen bu unvanın Anadolu Selçuklularındaki bütün orduların başkumandanı konumunda olan *melikü'l-ümerâ* unvanı ile eş değer olduğu düşünülmektedir. Melikü'l-ümerâ'ların Osmanlı beylerbeyilerinden çok daha yetkili ve nüfuzlu oldukları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu unvan sonraki dönemlerde şekillenmiş olan Osmanlı beylerbeyi ünvanından farklılık arz etmektedir bkz. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1978, s. 26. Beylerbeyi unvanının Osmanlı öncesi devletlerdeki karşılıkları için ayrıca bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988, s. 99. Mehmet İpşirli, "Beylerbeyi", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1992, C. 6, s. 69–74.

⁴ Rumeli Beylerbeyliği'nin merkezi sonrasında Filibe, XV. yüzyıl sonlarında ise Sofya olmuştur. Bkz. Yücel Öztürk, "Osmanlı Balkanı: Tarihi Süreçte Rumeli Beylerbeyliği'nin Kuruluşu ve Gelişimi", *Türk Tarihinde Balkanlar*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2013, s. 251.

⁵ Öztürk, "Osmanlı Balkanı: Tarihi Süreçte Rumeli Beylerbeyliği'nin Kuruluşu ve Gelişimi", s. 236.

⁶ İnalçık, "Rumeli", s. 234; İpşirli, "Beylerbeyi", s. 72.

⁷ İnalçık, "Rumeli", s. 234.

beylerbeyliğı Paşa, Semendire, Bosna, Gelibolu, Niğbolu, Mora, Hersek, Ohri, İskenderiye, Silistre, Avlonya, Vılçitrın, Alacahisar, Vidin, Yanya, Tırhala, Prizren, Ağrıboz, İlbasan, Vize, Köstendil, İzvornik, Karlı-ili, Çirmen, Kızılca Müsellem, Voynuk, Çingane, Karadağ, Kefe, Rodos ve Cezayir, Selanik sancaklarından müteşekkildi⁸. Bu liste Osmanlı Devleti'nin Rumeli sınırlarını göstermesi bakımından da oldukça önemlidir.

Vilk-ili'nin Fethi

XIV. yüzyıl başlarında Bizans'ın içinde bulunduğu durum ve yaşanan siyasi gelişmeler neticesinde Sırp Devleti güçlenmiş ve 1331'de Stephan Duşan'ın başa geçmesiyle Balkanlar'da Sırp hâkimiyeti yükselmişti⁹. Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ye ayak basmasından kısa bir süre sonra, 1355'te, Duşan'ın ölümüyle birlikte altın çağını yaşayan Sırp Devleti zayıflama ve dağılma sürecine girmiştir. Babası yerine tahta çıkan Stefan V. Uroş Osmanlılarla yaptığı 1371 Çirmen Savaşı'na kadar devleti idare etmiş, fakat bu savaşın neticesinde Sırp Devleti tamamen parçalanmıştır¹⁰. Küçük despotluklar halinde varlığını sürdüren Sırp lar yükselen Osmanlı karşısında ona tabi olmayı kabul etmişlerdi¹¹. Osmanlı vassalı Sırp despotları arasında en güçlüleri Alacahisar (Kruşevaç) merkez olmak üzere Niş, Leskofça (Leskovac) ve Novabırda'ya hâkim Kral Lazar ile onun yeğeni ve damadı olan Trepçe, Zvečan, Vılçitrın, Priştine, Prizren ve Üsküp hâkimi Vuk Brankoviç'ti. Osmanlılar 1389 yılında Sırp ların başını çektiği Haçlı ordusu ile Kosova'da karşı karşıya geldiklerinde Sırp, Hırvat, Bosna, Arnavut, Bulgar, Macar ve Çek askerlerinden oluşan müttefik kuvvetlerine karşı Sultan I. Murad'ın emrinde ülkesi askerlerinin yanı sıra Anadolu beylikleri, Makedonya'dan Kral Marko ve Bulgaristan'dan Konstantin Dejanoviç'in askerleri de vardı¹². Osmanlı Devleti'nin mutlak galibiyetiyle sonuçlanan bu savaşta

⁸ Kunt, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, s. 125-127.

⁹ Ayşe Kayaşınar, "Kumanlar ve İkinci Bulgar Devleti (1187 - 1370)", *Yeni Türkiye*, S. 66 (2015), s. 400.

¹⁰ İlhan Türkmen, "Osmanlı Devleti'nin Emrinde Bir Sırp Despotu: Stefan Lazareviç", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 28 (2013), s. 452.

¹¹ Halil İnalçık, "Murad I", *Kuruluş Dönemi (1302 - 1481) Osmanlı Sultanları*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2010, s. 88-89.

¹² Feridun M. Emecen, "Kosova Savaşları", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2002, C. 26, s. 222.

Sırp Devleti'ne ölümcül bir darbe indirilmiştir¹³. I. Kosova Savaşı'ndan sonra cereyan eden siyasi gelişmeler ise bu coğrafyanın doğrudan Osmanlı toprağı haline gelme sürecini uzatmıştır.

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethinin ardından ilk iş olarak Sırp meselesinin halline yönelmiş, özellikle bölgede bulunan maden havzalarını¹⁴ ele geçirmeyi hedeflemiştir¹⁵. Fatih Sultan Mehmed, Sultan I. Bayezid'in Lazar'ın kızı Olivera ile evlenmiş olmasına dayanarak Sırp toprakları üzerinde hak iddia etmiş ve Georg Brankoviç'e bir uyarı yapmıştır¹⁶. Sultan Mehmed uyarısında; Sırp Kralı Lazar'ın topraklarının Osmanlı Devleti'ne terkedilmesini istemiş ve mevcut despot Brankoviç'e sadece babasından kalan Vilk-ili'nin bırakılabileceğini bildirmiş ve kısa süre sonra harekete geçmiştir¹⁷. Sırbistan üzerine 1454 ve 1455'te iki sefer yapılmış ve içerisinde Vılçitrin'in da bulunduğu Kosova bölgesi fethedilmiştir¹⁸.

Rumeli İdari Teşkilatında Vılçitrin Sancağı

1455 yılında nihai olarak fethedilen Vılçitrin'in aynı tarihte hazırlanan tahrir defterinde "vilayet-i Vilk" tabirinin geçmesi burasının idari statüsü hakkında net bir bilgi vermemektedir¹⁹. Vılçitrin'in sancak olduğuna dair

¹³ Feridun M. Emecen, "Balkanlar ve Bosna Tarihi Bakımından Kosova Savaşının (1389) Önemi", *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2015, s. 304.

¹⁴ Bölgedeki maden havzaları için Kritovulos şöyle demektedir: "... ülkenin herhangi bir yeri kazıldığında, büyük miktarlarda kaliteli ve Hindistan'da çıkarıldan daha üstün altın ve gümüş elde ediliyordu..." Kritovulos, *Kritovulos Tarihi*, çev. Ari Çokona, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 116.

¹⁵ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, ed. Halil İnalçık, Donald Quataert, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000, s. 97, 313.

¹⁶ Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300 - 1600)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 146.

¹⁷ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, ed. Erhan Afyoncu, çev. Nilüfer. Epçeli vd., İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011, s. 49.

¹⁸ İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, çev. Şerafettin Turan, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1957, s. 116. İdris-i Bitlisi, *Heşt Behişt VII. Ketibe*, çev. Muhammed İbrahim Yıldırım, 2. Baskı Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019, s. 133. Nihal Atsız, "Âşıkpaşaoğlu Tevârih-i Âl-i Osman", *Osmanlı Tarihleri I*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949, s. 196.

¹⁹ Buradaki *vilayet* ibaresi ile subaşı yönetiminde olan nahiyeye büyüklüğündeki bir idari birim veya sancakbeyi yönetiminde bir liva kastedilmiş olabilir. Fatih Sultan Mehmed devri idari üniteleri için kullanılan "vilayet" tabiri *beylerbeyliği*, *sancakbeyliği* veya *nahiyeye* manası taşıyabilmekte, bu üç kelime yerine *vilayet* kelimesi kullanılabilir.

günümüze ulaşan en erken tarihli kayıt 1477 tarihli tahrir defterinde bulunmaktadır²⁰. Buradaki “liva-i vılçitrın” ibaresi ile İnalıcık’ın vermiş olduğu XV. yüzyılın ikinci yarısına ait Rumeli eyaletini gösteren liste göz önünde bulundurulduğunda Vılçitrın’ın 1475 tarihinden önce sancak statüsüne kavuştuğu tahmin edilmektedir²¹. Vılçitrın’ın fethinden kısa süre sonra sancak haline getirildiği ve Rumeli Eyaleti’ne bağlandığı ön görülmektedir. Bu görüş arşiv kayıtları tarafından da desteklenmektedir. Zira Vılçitrın Sancağı’na ait 1477 tarihli tahrir defterlerindeki timar kayıtlarında “paşa sancağına eşer”, “paşa hazretleri sancağına eşer”²² şeklindeki ifadeler oldukça fazladır ve burasının Rumeli Beylerbeyliği’ne bağlı olduğunu teyit eder niteliktedir.

Kanuni Sultan Süleyman zamanına kadar Rumeli topraklarında fethedilen yerlerin hepsi Rumeli Beylerbeyliği’ne bağlı idi. Bu devirde yaşanan siyasi olaylar sonucu Macaristan üzerindeki himaye politikası değişmiş, burası doğrudan Osmanlı idaresine bağlanmıştır. Osmanlı egemenliğine giren Macar topraklarında Budin merkezli bir beylerbeylik ihdas edilmiştir²³. XVI. yüzyılın ortalarına kadar Rumeli beylerbeyliği dâhilinde²⁴ bulunan Vılçitrın Sancağı, 1540 yılında Budin Beylerbeyliği’nin kurulmasının ardından buraya bağlanmıştır. Arşiv kayıtları incelendiğinde bu bağlanmanın 1542’den hemen önce olduğu görülmektedir²⁵. Budin Beylerbeyliği başlangıçta Semendire, Alacahisar, Vılçitrın, İzvornik ve Pojega sancaklarından ibaretti²⁶. Eyaletin stratejik

Ayrıntılı bilgi için bkz. Kılıç, “II. Mehmed Devrinde Osmanlı Devleti’nin İdari Teşkilatı ve Taksimatı”, s. 155-157.

²⁰ BOA, MAD.d 16, s. 1-2.

²¹ Vılçitrın’ın ne zaman sancak olduğuna dair çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bunlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Rahman Şahin, *Osmanlı Yönetiminde Vılçitrın Sancağı (1450-1550)*, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 2020, s. 26.

²² BOA, MAD.d 16; BOA, TT.d 1048.

²³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II. Cilt*, 10. Baskı Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s. 339.

²⁴ İnalıcık, “Rumeli”, s. 234; Enver Çakar, “Kanuni Sultan Süleyman Kanun-nâmesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu’nun İdarî Taksimatı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 12, S. 1, s. 270; Kunt, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, s. 127; Kılıç, “Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devleti’nin İdari Taksimatı”, s. 384.

²⁵ BOA, MAD.d. 34, v. 635/a.

²⁶ Geza David, “Budin”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1992, C. 6, s. 347.

öneminden dolayı sonraki dönemlerde buraya bağlı sancak ve asker sayısı artırılmıştır.

Macar topraklarının ilhakından kısa süre sonra Osmanlı haraçgüzârı olan Erdel Prenslüğü'nde taht mücadeleleri başlamıştı. 1551 yılında Habsburg ordusunun Erdel'e girmesiyle birlikte Osmanlı Devleti harekete geçerek Erdel Prenslüğü'nin önemli bir şehri olan Tımişvar'ı ele geçirmiş²⁷ ve burada bir beylerbeylik ihdas etmiştir. 1552 yılında Tımişvar Beylerbeyliği'nin kurulmasının ardından Tımişvar, Göle ve Arad, Moldova, Lipova, Çenad, Yanova, Vılçitrın, Vidin ve Alacahisar sancakları Tımişvar Beylerbeyliği'ne bağlanmıştı²⁸. Kayıtlardan anlaşıldığına göre 1540-1552 yılları arasında Budin Beylerbeyliği dâhilinde bulunan Vılçitrın Sancağı 1552 yılında Tımişvar Beylerbeyliği'nin kurulması ile buraya nakledilmiştir²⁹. İdari olarak bir süre Tımişvar'a bağlı kalan Vılçitrın, 1564-74 yılları arasında ikinci kez Budin Beylerbeyliği'ne bağlanmıştı³⁰.

Sınırların genişlemesi ve yaşanan siyasi gelişmeler Rumeli'de yeni beylerbeyliklerin kurulmasını zaruri kılmıştır. Sokullu ailesine mensup Ferhad Bey'in sancakbeyliği sırasında Bosna stratejik ve askeri önemine binaen bir beylerbeylik hâline getirilmiştir³¹. Beylerbeyliğin ilk teşkilinde Bosna, Hersek, Kilis ve Rahoviçe sancakları buraya bağlanmıştı³². Bosna Beylerbeyliği'nin ihdasını bildiren 19 Eylül 1580 tarihli hükümde Rumeli beylerbeyine hitaben; Bosna Sancağı'nın müstakil beylerbeylik olduğu, Kilis, Hersek ve Prizren sancaklarının oraya ilhak olunduğu ve bu sancakların mufassal ve icmal defterlerinin mühürlenip Bosna beylerbeyi Ferhad Paşa'ya gönderilmesi bildirilmiştir. Bu hükmün bir sureti İzvornik ve Pojega defterleri için Budin Beylerbeyliği'ne, Vılçitrın

²⁷ Mihai Maxım, "Tımişvar", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2012, C. 41, s. 94

²⁸ Orhan Kılıç, "Kuruluşundan 18. Yüzyılın Sonuna Kadar Rumeli Eyaleti'nin İdari Taksimatı", *Yeni Türkiye*, S. 66 (2015), s. 1190.

²⁹ Kılıç, "Kuruluşundan 18. Yüzyılın Sonuna Kadar Rumeli Eyaleti'nin İdari Taksimatı", s. 1190.

³⁰ Kılıç, "Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı", s. 384.

³¹ Hatice Oruç, "Administrative Division of the Bosnian Sandjak in the 16th Century", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 25 (2009), s. 100.

³² Feridun M. Emecen, "Bosna Eyaleti", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1992, C. 6, s. 296.

defteri için Tımışvar Beylerbeyliği'ne yazılmıştır³³. Bu hükümden ve diğer arşiv kayıtlarından³⁴ anlaşıldığına göre Vılçitrın Sancağı 1573-74 sonrası bir tarihte tekraren (ikinci kez) Tımışvar Beylerbeyliği'ne bağlanmış olmalı. 1580 yılı sonlarına doğru ise Bosna Beylerbeyliği'nin kurulmasıyla Vılçitrın Sancağı idari olarak artık Bosna Eyaleti'ne tâbi idi.

Bu değişiklikten sadece iki sene sonra 23 Haziran 1582 tarihli bir kayıta “*Bosna beglerbegisine hüküm ki Tımışvar’a tâbi’ olup sonradan Bosna’ya ilhak olunan Vılçitrın sancağı hala Rumili’ne ilhak olunup Rumili beglerbegisi İbrahim paşa dâmet me’âliye hû âdem gönderüp livâ-i mezbûrun icmâl ve mufassal defterlerin talep eylediğın virilmek emr edip buyurdum ki vusûl buldukta emrim üzere liva-i mezbûrun icmâl ve mufassal defterlerini bir kiseye koyup mühürleyüp müşârün-ileyhin ademine teslim idüp müşârün-ileyh irsal eyleyüp min-ba’d ol sancağa senin tarafından dahl ü taârruz olunmaya*” şeklinde emir verilmiştir³⁵. Bu hükümden Vılçitrın Sancağı'nın 23 Haziran 1582'den itibaren tekrar (ikinci kez) Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlandığı görülmektedir.

Yukarıda kaynaklarıyla izah edilmeye çalışılan duruma göre; XVI. Yüzyıl ortalarına kadar Rumeli eyaleti içerisinde kalan Vılçitrın Sancağı 1540 -1552 arası Budin, 1552-1564 arası Tımışvar, 1564-1574 arası ikinci kez Budin, 1574-1580 arası ikinci kez Tımışvar, 1580-1582 arası Bosna, 1582'de ikinci kez Rumeli Eyaleti'ne bağlanmıştır. Vılçitrın Sancağı'nın idarî olarak neden sürekli yer değiştirdiği konusunda net bir bilgi olmasa da bu durumun sancağın coğrafi konumu ve yöneticilerinin bir kısmının akıncı beyi olmaları ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Zira Rumeli Beylerbeyliği'nden sonra kurulan ve yukarıda isimleri zikredilen beylerbeyliklerin oluşturulmasında en önemli etken askerî güvenlik kaygısıdır. İsmi geçen eyaletlerin bulunduğu coğrafyalarda var olan tehlikeler buraların askerî açıdan güçlendirilmesini zorunlu kılmıştır. Vılçitrın Sancağı, yukarıda isimleri zikredilen beylerbeyliklerin hepsine coğrafi olarak yakındı ve bir tehlike anında sancağın tımarlı sipahileri eyalet ordusuna hızlıca katılabilirdi. Zira durumun fiiliyatta da böyle olduğunu gösteren kayıtlar mevcuttur. Örneğin 23 Ca 981 / 20 Eylül 1573 tarihli Semendire beyine ve bir sureti Vılçitrın, Alacahisar, Sirem ve

³³ BOA, Mühimme Defteri. 43, Hüküm 440.

³⁴ BOA, A.NŞT.d 1087, s. 117; BOA, A.NŞT.d 1072, s. 1.

³⁵ BOA, Mühimme Defteri. 47, Hüküm 214.

İzbornik beylerine gönderilen hükümde Budin beylerbeyinin sınır hizmeti esnasında talep etmesi durumunda zikredilen beylerin sancak dahilinde bulunan askerler ile yardıma gitmesi emredilmiştir³⁶. Ayrıca Vılçitrın sancakbeylerinin bir kısmının aynı zamanda akıncı beyi olması ve askerî konularda katkısının nispeten fazla olması idari değişiklikleri bir dereceye kadar izah edebilir. Arşiv kayıtlarında bu duruma dair fazlaca kayıt mevcuttur. Örneğin Kıbrıs'ın fethiyle başlayan Osmanlı – Venedik mücadelesinde Venedik'in Osmanlı sahil bölgelerine saldırması ihtimaline karşı devlet çeşitli tedbirler almıştır. Alınan bu tedbirler içerisinde sahil bölgelerinin savunmasının güçlendirilmesi öne çıkmıştır. Bu kapsamda Vılçitrın sancakbeyi emrinde bulunan sipahi ve akıncılarla 1570'te Mora muhafazasında³⁷, 1571'de Ülgün ve Bar kaleleri muhafazasında³⁸ bulduktan sonra 1573'te Hersek ve Mostar taraflarında yapılan savaşta muavenet hizmetinde bulunmuştur³⁹. Yukarıda zikredilenler haricinde Vılçitrın sancakbeyinin 1578'de Bosna muavenetinde⁴⁰, 1583'te Akkırman – Bender⁴¹, 1584'te Özi⁴², 1592'de Dukakin⁴³ ve 1593'te Bosna⁴⁴ muhafazasında bulunduğu tespit edilmiştir. XVI. yüzyılda Vılçitrın sancakbeyleri genelde akıncı beyleri arasından seçilmesinden dolayı sancağın seferlere aktif olarak katıldığı ve önemli vazifeler ifa ettiği anlaşılmaktadır.

XVII. yüzyıl başlarından itibaren Üsküp nazırlığı görevi ile Vılçitrın sancakbeyliği görevi birleştirilmiştir. Bu tarihten itibaren Vılçitrın Sancağı, Üsküp nezaretini iltizama alan kişilere arpalık olarak tahsis edilmeye başlanmıştır⁴⁵. Bu sebeple Vılçitrın Sancağı'nın Rumeli Eyaleti içerisinde üstlenmiş olduğu rol ve vazifeler XVII. yüzyıl başlarında değişmeye başlamıştır. Yönetimdeki bu değişiklik hem 1595 yılında sükûta eren akıncı ocağı, hem de Üsküp maden nezareti gelirleri ile

³⁶ BOA, Mühimme Defteri 23, Hüküm 14.

³⁷ BOA, Mühimme Defteri 14/2, Hüküm 899, 900, 1286, 1344.

³⁸ BOA, Mühimme Defteri 16, Hüküm 549.

³⁹ BOA, Mühimme Defteri 21, Hüküm 155, 156.

⁴⁰ BOA, Mühimme Defteri 35, Hüküm 4.

⁴¹ BOA, Mühimme Defteri 44, Hüküm 442; BOA, Mühimme Defteri 49, Hüküm 516.

⁴² BOA, Mühimme Defteri 62, Hüküm 434.

⁴³ BOA, Mühimme Defteri 69, Hüküm 459.

⁴⁴ BOA, Mühimme Defteri 70, Hüküm 163.

⁴⁵ Eyüp Kul, *Alacahisar, Köstendil, Üsküp ve Vılçitrın Sancaklarında Madencilik*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2019, s. 220.

ilgilidir. 1597 yılında Vılçitrın sancakbeyliği vazifesine gureba-i yesar ağası Mehmed Ağa getirilmişti⁴⁶. Sonrasında Vılçitrın sancakbeyliği yapan Kasım Bey⁴⁷ ve İsmail Bey'in⁴⁸ önceki görevleri tespit edilememiş olsa da bu kişilerin akıncı ocağından olma ihtimalleri oldukça düşüktür. Ayrıca Üsküp maden nezareti gelirlerinde bir düşüş olması durumunda Vılçitrın Sancağı gelirleri takviye amaçlı buraya tahsis edilmişti. Bu kapsamda XVII. yüzyılda Üsküp nazırlığı ile Vılçitrın sancakbeyliğini yürüten ilk kişi Mehmed olarak gözükmektedir. Bu kişilere tevdi edilen görevin tanımı zaman zaman değişiklik göstermiştir. Örneğin 1606 yılında görevli olan Mehmed Emin için “Vılçitrın Sancakbeyi ve Maden Nazırı” ifadesi kullanılırken 1608 yılında bey olan Mehmed için “Vılçitrın Sancakbeyi / Üsküp Mukâtaası Nazırı” ifadesi kullanılmıştır⁴⁹. Üsküp nazırları Vılçitrın Sancağı'na ait tüm gelirleri tasarruf ettiğinden sancakbeyinin yapması gereken işleri de yürütmüştür⁵⁰. Vılçitrın'ın idaresi ve gelirleri her ne kadar Üsküp maden nezaretine devredilse de sancak teşkilatı varlığını korumuş ve XIX. yüzyıl ortalarına kadar Rumeli Eyaleti'ne bağlı sancaklar arasında zikredilmiştir⁵¹.

Sonuç

Vılçitrın Sancağı'nın yönetimi ve Osmanlı taşra idaresindeki yeri devletin içerisinde bulunduğu siyasi ve ekonomik duruma göre şekillenmiştir. Bu kapsamda Vılçitrın, devletin sınırlarını aktif olarak genişlettiği XVI. yüzyıl boyunca askeri yönü ile ön plana çıkmış, sancakbeylerinin bir kısmı aynı zamanda akıncı beyi olmasından dolayı Osmanlı'nın Rumeli topraklarındaki saldırı ve savunma faaliyetlerine katkı sağlamıştır. Coğrafi olarak devletin Rumeli'deki topraklarının merkezinde bulunması bu sancağın idari olarak birden fazla eyalete bağlanmasına yol açmıştır. XVI. yüzyıl sonlarında Batı'da ve Doğu'da

⁴⁶ BOA, A. RSK.d 1474, s. 209.

⁴⁷ BOA, KK.d 137, s. 187.

⁴⁸ BOA, KK.d 142, s. 64.

⁴⁹ Kul, *Alacahisar, Köstendil, Üsküp ve Vılçitrın Sancaklarında Madencilik*, ss. 220–21.

⁵⁰ Şahin, *Osmanlı Yönetiminde Vılçitrın Sancağı (1450-1550)*, s. 32.

⁵¹ Ahmet Halaçoğlu, “1740-1741 Tarihli Yazma Esere Göre Rumeli Kazalarının Rütbeleri”, *XII. Türk Tarih Kongresi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s. 875; Fazıla Akbal, “1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus”, *Belleten*, C. XV, S. 60 (1951), s. 619. Orhan Kılıç, *Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı - Eyalet ve Sancak Tevcihatı*, Elazığ: Ceren Matbaacılık, 1997, s. 45.

girişilen uzun savaşlar Vilçitrin'in da kaderinde değişikliğe sebep olmuştur. XVII. yüzyıl başlarından itibaren Üsküp nazırları tarafından yönetilmeye başlanan bu bölgenin askeri yönü geri planda kalmıştır. İdari olarak önceki yüzyıla nazaran daha istikrarlı bir durumda olan Vilçitrin, artık ekonomik yönü ile Osmanlı Devleti'ne katkıda bulunmaya başlamıştır. XVIII. yüzyıl başından itibaren önemini kaybetmeye başlasa da varlığını XIX. yüzyıl ortalarına kadar sürdürmeyi başarmıştır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

- A.NŞT.d 1072, 1087
- A.RSK.d 1474
- KK.d 137, 142
- MAD.d 16, 34
- Mühimme Defterleri: 14/2, 16, 21, 23, 35, 43, 44, 47, 49, 62, 69, 70
- TT.d 1048

Araştırma İnceleme Eserleri

Akbal, Fazıla, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus", *Bellekten*, C. XV, S. 60 (1951), s. 617–28.

Atsız, Nihal, "Âşıkpaşaoğlu Tevârîh-i Âl-i Osman", *Osmanlı Tarihleri I*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1949, s. 77–318.

Çakar, Enver, "Kanuni Sultan Süleyman Kanun-nâmesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İdarî Taksimatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 1 (2002), s. 261–82.

Dávid, Géza, "Budin", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı 1992, C. 6, ss. 344–48.

Emecen, Feridun M., "Balkanlar ve Bosna Tarihi Bakımından Kosova Savaşının (1389) Önemi", *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, 3., Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s. 303–21.

Emecen, Feridun M., "Bosna Eyaleti", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı 1992, C. 6, ss. 296–97.

Emecen, Feridun M., "Kosova Savaşları", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı 2002, C. 26, ss. 221–24.

Emecen, Feridun M., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300 - 1600)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

Halaçoğlu, Ahmet, "1740-1741 Tarihli Yazma Esere Göre Rumeli Kazalarının Rütbeleri", *XII. Türk Tarih Kongresi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, ss. 869–112.

İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, çev. Şerafettin Turan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1957.

İdris-i Bitlisî, *Heşt Behişt (VII. Ketîbe Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481)*, çev. Muhammed İbrahim Yıldırım, 2. Baskı., Türk Tarih Kurumu, Ankara 2019.

İnalçık, Halil, "Murad I", *Kuruluş Dönemi (1302 - 1481) Osmanlı Sultanları*, İSAM Yayınları, İstanbul 2010, s. 81–108.

İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt 1*, ed. Halil İnalçık, Donald Quataert, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000.

İnalçık, Halil, "Rumeli", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı 2008, C. 35, ss. 232–35.

İnbaşı, Mehmet, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, Siyer Yayınları 2018, C. 12, ss. 21–94.

İpşirli, Mehmet, "Beylerbeyi", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı 1992, C. 6, ss. 69–74.

Kayapınar, Ayşe, "Kumanlar ve İkinci Bulgar Devleti (1187 - 1370)", *Yeni Türkiye*, S. 66 (2015), s. 390–401.

Kılıç, Orhan, "II. Mehmed Devrinde Osmanlı Devleti'nin İdari Teşkilatı ve Taksimatı", *Fatih Sultan Mehmed Han ve Dönemi*, ed. Ayşenur Bilge Zafer, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları 2016, s. 146–84.

Kılıç, Orhan, "Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı", *Kanuni Sultan Süleyman Dönemi ve Bursa*, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2019, s. 364–406.

Kılıç, Orhan, "Kuruluşundan 18. Yüzyılın Sonuna Kadar Rumeli Eyaleti'nin İdari Taksimatı", *Yeni Türkiye*, S. 66 (2015), s. 1185–95.

Kılıç, Orhan, *Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı - Eyalet ve Sancak Tevcihatı*, Ceren Matbaacılık, Elazığ 1997.

Kritovulos, *Kritovulos Tarihi (1451-1467)*, çev. Ari Çokona, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

Kul, Eyüp, *Alacahisar, Köstendil, Üsküp ve Vılçırın Sancaklarında Madencilik*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2019.

Kunt, Metin, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı merası ve İl İdaresi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1978.

Oruç, Hatice, "Administrative Division of the Bosnian Sandjak in the 16th Century", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 25 (2009), s. 99–147.

zcan, Abdulkadir, "Lala Şahin Paşa", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı 2003, C. 27, ss. 77–78.

Öztürk, Yücel, "Osmanlı Balkanı: Tarihi Süreçte Rumeli Beylerbeyliği'nin

Kuruluşu ve Gelişimi”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, Sakarya Üniversitesi, Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Sakarya 2013, s. 225–58.

Şahin, Rahman, *Osmanlı Yönetiminde Vilçitrın Sancağı (1450-1550)*, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 2020.

Türkmen, İlhan, “Osmanlı Devleti’nin Emrinde Bir Sırp Despotu: Stefan Lazareviç”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 28 (2013), s. 451–58.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi II. Cilt*, 10. Baskı., Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011.

Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi Cilt II*, ed. Erhan Afyoncu, çev. Nilüfer. Epçeli vd., Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011.